

Με αφορμή τη φρενολογία του Franz Joseph Gall

Θεοχάρης Χ. Κυζιρίδης

Ειδικός νοσηλευτής ψυχικής υγείας – Ιατρός
Βοηθός Νευρολογικής Κλινικής
Β' Νοσοκομείου ΙΚΑ Θεσσαλονίκης

Πρόλογος

Ακόμη και σήμερα, παρά τις τεράστιες προόδους στον τομέα της κατανόησης της αιτιοπαθογένειας των ψυχιατρικών νοσημάτων και των βιολογικών συνιστωσών των ανώτερων ψυχικών λειτουργιών, ο όρος «προσωπικότητα» εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο διχογνωμίας και ερωτηματικών. Η κατανόηση της προσωπικότητας σημαδεύτηκε από πολλές και αμφιβόλου εγκυρότητας προσπάθειες στη διαδρομή της, από τη θεωρία των χυμών και τη φρενολογία ως την ψυχοδυναμική και τη βιολογική θεώρηση των παραμέτρων της. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια της ιστορικής διαδρομής της ψυχιατρικής τοποθετείται η φρενολογία του Gall.

Όπως και άλλα παραδείγματα από την ιστορική εξέλιξη έτσι και το παράδειγμα της φρενολογίας φωτίζει την εξέλιξη των ιδεών στην επιστήμη, αλλά και θέτει προβληματισμούς και διλήμματα για τη χρήση των επιστημονικών ανακαλύψεων.

Θέμα

Ο Franz Joseph Gall, νευροανατόμος, φυσιολόγος και θεμελιωτής της φρενολογίας, του εντοπισμού δηλονότι των νοητικών λειτουργιών στον εγκέφαλο, γεννήθηκε στο Tiefenbrunn του Baden στις 9 Μαρτίου 1758. Προοριζόταν για ιερέας, αλλά ξεκίνησε να σπουδάζει ιατρική στο Στρασβούργο υπό τον J. Hermann, συνεχίζοντας στη Βιέννη το 1781 υπό τους Gerhard Van Swieten και Maximilian Stoll. Ξεκίνησε να εργάζεται εκεί ως γιατρός το 1785 αφιερώνοντας το μεγαλύτερο μέρος της επιστημονικής του έρευνας σε προβλήματα που τράβηξαν την προσοχή του από παιδική ηλικία. Έτσι αρκετά νωρίς διατύπωσε τη γενίκευση ότι τα άτομα, των οποίων οι ο-

φθαλμοί προεξέχουν έκδηλα, διαθέτουν πολύ ισχυρή μνήμη, ενώ περαιτέρω διεπίστωσε εξωτερικά χαρακτηριστικά που, κατά τη γνώμη του, υποδήλωναν ιδιαίτερο ταλέντο στη ζωγραφική, τη μουσική και άλλες τέχνες. Σταδιακά υιοθέτησε την ισχυρή πεποίθηση ότι ταλέντα και ιδιαίτερες ικανότητες εδράζονται σε εγκεφαλικές λειτουργίες, και ότι αυτά μπορούν σε μεγάλη ακρίβεια να εντοπισθούν με βάση τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του κρανίου.

Πρωτοεμφανίζεται ως συγγραφέας το 1971 δημοσιεύοντας τα δύο πρώτα κεφάλαια από μια ιατροφιλοσοφική πραγματεία, που τελικά έμεινε ημιτελής. Η πρώτη πάντως δημοσίευσή του από τις έρευνές του στην κρανιοσκόπια φαίνεται να περιέχεται σε γράμμα που έστειλε σε φίλο του το 1798, αν και δύο χρόνια νωρίτερα είχε ξεκινήσει ιδιωτικές διαλέξεις στη Βιέννη για τη φρενολογία, απολαμβάνοντας σταδιακά αυξανόμενη φήμη μέχρι την κατάργησή τους από την κυβέρνηση το 1802 επειδή τη θεωρούσε επικίνδυνη για τη θρησκεία.

Στα 1800 αναπτύσσει την κρανιοσκόπια, η οποία αργότερα θα ονομαστεί φρενολογία από τον συνεργάτη του J.C. Spurzheim. Οι ασκούντες τη φρενολογία χρησιμοποιούσαν τα χέρια τους, ή ακόμη και όργανα μέτρησης, προκειμένου να ψηλαφήσουν το κρανίο του υπό παρατήρηση ανθρώπου. Τον Μάρτιο του 1805 φεύγει από τη Βιέννη με τον Spurzheim και περιοδεύει στη Γερμανία δίνοντας διαλέξεις και ενθουσιάζοντας τον κόσμο, προκαλώντας ταυτόχρονα αρκετές διχογνωμίες στην επιστημονική κοινότητα. Όντας στο απόγειο της δόξας του ξεκινά το 1807 να εργάζεται ως γιατρός στο Παρίσι συνεχίζοντας τη συγγραφική και ερευνητική του δραστηριότητα. Το 1808 δημοσιεύει την «Εισαγωγή

στη φυσιολογία του εγκεφάλου» και το 1809 τις «Έρευνες επί του νευρικού συστήματος γενικά, και του εγκεφάλου ιδιαίτερας». Το 1810 ακολουθεί το έργο «Ανατομία και φυσιολογία του νευρικού συστήματος γενικά και του εγκεφάλου ιδιαίτερας με παρατηρήσεις για την πιθανότητα αναγνώρισης αρκετών διανοητικών ικανοτήτων και ηθικών χαρακτηριστικών στον άνθρωπο και τα ζώα με βάση εξωτερικά χαρακτηριστικά του κρανίου». Το 1823 μετέβη στο Λονδίνο με σκοπό να δώσει μια σειρά διαλέξεων για τη φρενολογία, αλλά δεν έτυχε της υποδοχής που περίμενε και επέστρεψε στο Παρίσι όπου συνέχισε να εργάζεται μέχρι τις αρχές του 1828 οπότε και υπέστη αποπληκτική προσβολή που τον κατέστησε ανάπηρο. Άφησε την τελευταία του πνοή κοντά στο Παρίσι στις 22 Αυγούστου 1828.

Η φρενολογία πρέσβευε ότι τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας ενός ατόμου μπορούν να γίνουν αντιληπτά με βάση το σχήμα του κρανίου. Το 1843 ο Magendie χαρακτήρισε τη φρενολογία ως ψευδοεπιστήμη, παρόλα αυτά οι επιρροές της ήταν υπαρκτές για αρκετό καιρό.

Ο Gall υπέθεσε ότι ο εγκέφαλος διαιρείται σε 27 διαφορετικά όργανα, καθένα από τα οποία αντιστοιχεί σε διακριτά χαρακτηριστικά. Τα 19 πρώτα είναι κοντά σε ανθρώπους και ζώα, ενώ τα 8 τελευταία αφορούν μόνο τους ανθρώπους:

1. Ένστικτο αναπαραγωγής (στην παρεγκεφαλίδα)
2. Η αγάπη για τα παιδιά
3. Συναισθηματικότητα, φιλία
4. Ένστικτο αυτοάμυνας, κουράγιο, τάση για εμπλοκή σε φασαρίες, επιθετικό ένστικτο, τάση για φόνο
5. Εξυπνάδα, ακρίβεια, οξυδέρκεια
6. Το αίσθημα της περιουσίας, η τάση για σώρευση περιουσίας και φαγητού
7. Περηφάνια, αλαζονεία, αγάπη για εξουσία
8. Ματαιοδοξία, φιλοδοξία, αγάπη για δόξα
9. Προβλεπτικότητα
10. Μνήμη, μάθηση
11. Αίσθηση του χώρου. Ανάμνηση και αίσθηση ανθρώπων
12. Ανάμνηση λέξεων
13. Γλώσσα, ομιλία
14. Αίσθηση χρωμάτων
15. Αίσθηση ήχου, μουσική
16. Αίσθηση σύνδεσης αριθμών
17. Κατασκευαστική ικανότητα

18. Αίσθηση μεταφυσικής
19. Ικανότητα σάτιρας
20. Ποιητικό ταλέντο
21. Ευγένεια, συμπόνια, ευαισθησία
22. Ικανότητα μίμησης
23. Θρησκευτική πίστη
24. Στοχοπροσήλωση

Οι βασικές αρχές στις οποίες στήριξε τη θεωρία του ο Gall ήταν:

- Τα ηθικά και νοητικά χαρακτηριστικά είναι έμφυτα
- Η άσκηση και η εκδήλωσή τους εξαρτώνται από την εντόπισή τους στον εγκέφαλο
- Ο εγκέφαλος είναι το όργανο όλων των ικανοτήτων, συναισθημάτων και λειτουργιών
- Ο εγκέφαλος συντίθεται από διαφορετικά τμήματα που είναι όσα και αυτές οι ιδιότητες
- Η μορφή του κρανίου αντιπροσωπεύει την ανάπτυξη αυτών των οργάνων.

Ερωτήματα

Αναμφίβολα η φρενολογία δεν έχει σήμερα καμία θέση στην ψυχιατρική και την κλινική νευροεπιστήμη. Όπως όμως έγινε και με άλλες θεωρίες, ήταν και αυτή ένα σκαλοπάτι για να φθάσουμε στις σημερινές μας γνώσεις, λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη ποια ήταν η θέση της ψυχιατρικής μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα και ποια ήταν η ψυχιατρική την εποχή του Gall.

A) Στη φρενολογία μπορεί να πιστωθεί η ιδέα του εντοπισμού των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας και πολλών ψυχικών λειτουργιών. Αυτή η ιδέα δεν ήταν βέβαια καινούρια, αλλά σίγουρα αποτέλεσε πρόοδο από τη θεωρία των 4 χυμών για την προσωπικότητα. Σήμερα μας φαίνεται τουλάχιστον αστείο το να διατυπωθεί η άποψη πως από το σχήμα του κρανίου μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα για τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας ενός ανθρώπου. Για την εποχή που διατυπώθηκε ως θεωρία ήταν επαναστατική, περιέχει δε αρχές που αποδείχθηκε ότι έχουν ισχύ.

B) Υπό την ευρεία έννοια στη φρενολογία μπορούν να πιστωθούν τα πρώτα σπέρματα εντοπιστικής διαγνωστικής. Συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης προσωπικότητας, κατά τον πατέρα της φρενολογίας, εντοπίζονται σε συγκεκριμένα σημεία. Σήμερα γνωρίζουμε ότι η προσωπικότητα είναι μείγμα γονιδιακών καταβολών, από τη μία, και περιβάλλοντος ανατροφής

και εκπαίδευσης, από την άλλη. Χαρακτηριστικά της ανθρώπινης προσωπικότητας δεν είναι δυνατό να εντοπισθούν σε συγκεκριμένα σημεία, κατέστη δυνατός όμως σε πολλές περιπτώσεις ο εντοπισμός συγκεκριμένων λειτουργιών σε ανατομικές δομές.

Γ) Υπό την ίδια ευρεία έννοια μπορεί να παραλληλιστεί η διόγκωση ενός τμήματος του εγκεφάλου που αντιστοιχούσε σε συγκεκριμένη λειτουργία από τον Gall, με την αύξηση της λειτουργικότητας που μπορεί να παρατηρηθεί σε συγκεκριμένες περιοχές του εγκεφάλου, όπως μπορεί να διαπιστωθεί με τη λειτουργική μαγνητική τομογραφία.

Δ) Οι ιδέες του Gall έτυχαν εκμετάλλευσης από εργοδότες, που έψαχναν εργατικούς, τίμιους και πειθήνιους εργαζόμενους, μέχρι καθεστώτα που προσπάθησαν να στηρίξουν θεωρίες περί ανωτερότητας ανθρώπων ή φυλών. Χρησιμοποιήθηκαν ακόμη και ως βάση για την αναγνώριση εγκληματιών ή τον εντοπισμό υπόπτων για διάπραξη εγκλημάτων (θεωρίες του Lombroso). Αλλά αυτό θέτει έναν ευρύτερο προβληματισμό που έχει να κάνει με το πώς χρησιμοποιούνται ιδέες ή ανακαλύψεις. Τα επιστημονικά επιτεύγματα και κάθε ανακάλυψη, δεν μπορούν να χαρακτηρίζονται ως καλά ή κακά. Γίνονται τέτοια με βάση τον τρόπο που χρησιμοποιούνται από τους ανθρώπους.

